

ZUID-AFRIKA

In 1652 stichtte Jan van Riebeeck in opdracht van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) een verversingspost aan de zuidpunt van Afrika ten behoeve van het schepvaartverkeer tussen Nederland en Azië. Jan van Passel, een brouwer uit de Kempische gemeente Geel, maakte deel uit van Van Riebeecks bemanning en vestigde zich als een van de eerste kolonisten in het gebied dat nu Kaapstad is. Uit deze volksplanting groeide het Afrikanervolk, een volk van voornamelijk boeren met een eigen cultuur en een eigen taal: het uit het 17de eeuwse Nederlands ontwikkelde Afrikaans.

De ontwikkeling van de Kaapkolonie genoot weinig aandacht in Nederland. De VOC was niet gesteld op veel belangstelling voor haar overzeese werkzaamheden, waarbij kwam dat de nederzetting aan de Kaap minder tot de Nederlandse verbeelding sprak dan de Aziatische bezittingen.

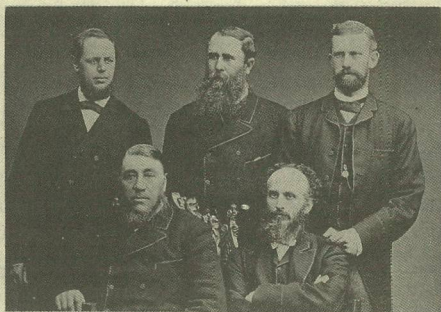
gen de 'stamverwante' Boeren dan ook algauw als de Geuzen van de 19de eeuw.

In het spoor van Nederland en geënt op gelijkaardige nationalistische gevoelens van algemeen-Neerlandisme, ontstond in Vlaanderen de Eerste Boerenbeweging. Initiatiefnemer was de Antwerpse dichter **Julius de Geyter**, die in 1881 *De Zegetocht der Boeren* publiceerde. De Geyter liet zich duidelijk inspireren door de Nederlandse Boerenvrienden. Wel zorgde hij ervoor de Nederlandse historische beeldspraak aan te passen aan situaties die door Vlamingen konden worden begrepen.

De Eerste Boerenbeweging sloeg echter nooit aan bij het grote publiek. Ze was wezenlijk een eenmansactie van De Geyter die weerklank vond binnen de kringen van het **Willemfonds**, en dan nog hoofdzakelijk te Antwerpen, Brussel en Gent. Toch werden ook bij enkele katholieke flaminganten al de eerste tekenen van Boerenliefde kenbaar. Om politiek-religieuze redenen hielden zij zich echter afzijdig van uit liberale kring afkomstige initiatieven. Dat bleek duidelijk bij het bezoek dat een Transvaalse deputatie in 1884 aan België bracht. De driekoppige afvaardiging had te Londen succesvol onderhandeld over herstel van de Transvaalse onafhankelijkheid, en bezocht daarna onder meer Antwerpen en Brussel. De deputatie werd door Vlaamse Boerenvrienden triomfantelijk verwelkomd, maar van een massale volkstoeloop was geen sprake.

In Nederland werd de Boerenliefde gevoed door contacten met de talrijke Nederlandse ambtenaren in Transvaal – die daar een waar 'Hollanderbolwerk' vormden – en op relaties met Afrikaners die in Nederland gestudeerd hadden. Ze kon ook aan-

*Jonkheer
Beelaert van Blokland - Generaal Smits - Eddelen*

Krings *outain*
TRANSVALER GEZANTSCAP IN ANTWERPEN.

17 April 1884. — AVONDPEEST in den "Cercle Artistique".

Eldendenken voor M.

De Boerendeleгатie die in 1883-1884 in Londen onderhandelde over de onafhankelijkheid van Transvaal, werd op 17 april 1884 in Antwerpen plechtig ontvangen. De ontvangst trok slechts weinig volk. De 'Boerenliefde' was niet in staat om de grote massa aan te trekken. (AMVC)

knopen bij de historische en kerkelijke banden die Nederland met Zuid-Afrika verbonden. In deze nooit totaal verbroken verhouding tussen Nederland en de Afrikaners ligt de verklaring waarom de pro-Boerbeweging in Nederland zoveel sterker en invloedrijker was dan in Vlaanderen. Hier ontbrak de voedingsbodem waarop een sterke pro-Boerbeweging kon gedijen. Tussen België en de Boerenrepublieken bestonden geen belangrijke culturele of economische betrekkingen, het aantal Vlamingen dat naar Zuid-Afrika emigreerde was minimaal (zo'n 150 gedurende de hele 19de eeuw) en ook de religieuze banden tussen het katholieke Vlaanderen en de als streng calvinistisch bekendstaande Boeren waren van geen betekenis. Na de ontdekking van goud aan de Witwatersrand (1886) evolueerde Transvaal op korte termijn van een typische landbouwstaat naar een mijnbouwland. De economische perspectieven die dit bood, werden door de Belgische regering echter vrijwel genegeerd. In het kader van haar strikte neutraliteitspolitiek liet ze zich leiden door de wens Groot-Brittannië zo min mogelijk aanstoot te geven, en zocht ze geen toenadering tot de Boerenrepublieken. Voor elke stap met betrekking tot Zuid-Afrika die diplomatieke gevolgen kon hebben, werd in de regel eerst het advies van Londen ingewonnen. Het enige noemenswaardige Belgische initiatief was afkomstig van de Société Générale, die halverwege de jaren 1880 trachtte in aanmerking te komen voor de aanleg en exploitatie van spoorwegen in de Boerenrepublieken. Ondanks de niet-aflatende inzet van de Brusselse Groot-Nederlander Pieter Scherpenseel in dit verband, moest de Société Générale het onderpit delven voor de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij.

Tot ver in de jaren 1890 beperkte de Vlaamse Boerenliefde zich in de praktijk tot wat romantische dweperij met de Transvalers. Die kwam tot uiting op de taalcongressen, in publicaties en in het organiseren van feestelijke manifestaties ter ere van bezoekende Afrikaners. De als taal- en stamverwant beschouwde Boeren werden (analoog aan wat in Nederland gebeurde) op één lijn gesteld met grootheden uit het eigen verleden en als lichtend voorbeeld voor het heden afgeschilderd. Met het herwinnen van hun onafhankelijkheid hadden de Boeren immers bewezen dat een klein volk de strijd voor onafhankelijkheid en het behoud van de eigen culturele identiteit tot een goed eind kon brengen. Naarmate de Transvaalse opstand tegen Groot-Brittannië verder in het verleden kwam te liggen, verflauwde de toch al geringe Vlaamse belangstelling voor Zuid-Afrika nog verder. Veelzeggend was dat het bezoek van de Vrijstaatse president F.W. Reitz in 1894 aan België, vrijwel onopgemerkt bleef. De Eerste Boerenbeweging in Vlaanderen leek op sterven na dood.

TWEEDE BOERENBEWEGING

Eind 1895 deed een handvol Britse avonturiers, met medeweten van de Britse autoriteiten in Zuid-Afrika, een poging de Transvaalse regering met geweld ten val te brengen. Deze zogenaamde Jameson-inval mislukte jammerlijk, maar leidde wel tot groeiende spanningen tussen het imperialistische Groot-Brittannië en de Boerenrepublieken. In oktober 1899 zouden die uitmonden in de Tweede Anglo-Boerenoorlog.

De Jameson-inval bracht in Vlaanderen een Tweede Boerenbeweging op gang. Ze was geïnspireerd door de geest van het **Algemeen-Nederlands Verbond (ANV)**, dat in juni 1895 door **Hippoliet Meert** was opgericht. Het waren veelal jongere flaminganten die, in een geest van pluralistische verdraagzaamheid tussen liberalen en katholieken, onmiddellijk voor de Boeren in de bres sprongen. Onder impuls van Meert vervulde het ANV-tijdschrift **Neerlandia** een spilfunctie in het propageren van de Boerenliefde. Dit maandblad werd het belangrijkste propagandablade van de Boeren in Vlaanderen, en maakte zich vooral sterk voor het behoud van de Nederlandse taal en het **Groot-Nederlands** 'stambewustzijn' in Zuid-Afrika.

De Tweede Boerenbeweging in Vlaanderen had een drietal hoofdkenmerken. Ten eerste was daar het ongekennde enthousiasme voor de Boeren dat volgde op het uitbreken van de oorlog op 11 oktober 1899. Het oorlogsnieuws werd op de voet gevolgd, en in nagenoeg elke gemeente kreeg minstens een herberg een Transvaalse naam; met meer dan 70 verenigingen en firma's en een twintigtal straten gebeurde hetzelfde. Ook de geestelijkheid liet zich niet onbetuigd. Zo doopten de paters oblaten van Waregem hun junioraat in 1901 om tot Klein Seminarie van Transvaal. In tal van voordrachten riepen zij de Vlaamse jeugd op om de geliefde Transvaalse stambroeders, die slechts als gebrek hadden dat ze niet katholiek waren, te helpen bekeren tot het ware geloof.

Het volkse enthousiasme werd gevoed uit twee bronnen. Allereerst hadden de Boeren een voorbeeldfunctie, als klein volk dat bereid was te vechten voor het behoud van hun culturele identiteit en daar aanvankelijk nog in leek te slagen ook. Daarnaast refereerden Boerenvrienden vaak aan de historische verwantschap tussen Afrikaners en Vlamingen. Hoewel later onderzoek heeft uitgewezen dat het Vlaamse aandeel in de vorming van het Afrikanervolk slechts een bescheiden 1% bedroeg, dachten de Boerenvrienden destijds dat het aantal Afrikaners met Vlaamse stamvaders aanzienlijk was. Deze gedachte bestempelde de Vlaamse Boerensympathie in feite tot uiting van eigenliefde, en verklaart aldus tot op grote hoogte het emotionele karakter ervan. Geen enkel ander buitenlands conflict had ooit zo sterk de ziel van het Vlaamse volksdeel beroerd als de Tweede Anglo-Boeren-

oorlog. Buiten de acties rondom de **Gelijkheidswet** (1896-1898), had ook nooit een deel van het gedachtegoed van de V.B. zoveel weerklank gevonden als de Boerenliefde – een fenomeen waarvan de begripsinhoud toch wezenlijk door flaminganten was bepaald. De Boerenliefde drong door tot in alle sociale geledingen en oversteeg partijpolitieke en levensbeschouwelijke grenzen. Als zodanig was zij een samenbindend element in de sterk in zichzelf verdeelde Vlaamsgezinde gemeenschap.

Een tweede kenmerk van de Vlaamse Boerenliefde van rond 1900 was de anti-Engelse inslag ervan. Het Britse imperialisme kreeg in het Zuid-Afrikaanse conflict de schurkenrol toebedeeld, en dat uitte zich in een niet-aflatende anti-Britse toon in de Belgische pers. De Engelse gezant te Brussel, F.R. Plunkett, deed er regelmatig zijn beklag over bij de Belgische regering. Die hield zich overigens angstvallig aan haar officiële neutraliteitspolitiek, uit vrees Groot-Brittannië tegen zich in het harnas te jagen. In het parlement kwam de Zuid-Afrikaanse oorlog slechts zelden ter sprake. Het meest uitvoerig gebeurde dat bij de bespreking van moties die gemeenteraden hadden aangenomen om de Belgische regering te verzoeken in Londen aan te dringen op internationale arbitrage. De verzoeken werden door minister van buitenlandse zaken Paul de Favereau overigens afgewimpeld.

De strikte Belgische neutraliteitspolitiek bezorgde de Tweede Vlaamse Boerenbeweging als derde hoofdkenmerk dat zij zich in de praktijk beperkte tot het verlenen van humanitaire hulp aan de Zuid-Afrikaanse republieken. Op initiatief van de letterkundige **Pol de Mont** orkestreerde het ANV in Antwerpen de oprichting van het Hulp-Komiteit voor Transvaal en Oranje Vrijstaat (oktober 1899), dat tot 1905 werkzaam zou blijven. De door het Komiteit georganiseerde uitzending van een rodekruisambulance naar het oorlogsfront, was het grootste concrete succes van de Tweede Vlaamse Boerenbeweging. Eveneens in Antwerpen werd in oktober 1900 het Hulpcomiteit voor de Zuid-Afrikaansche bannelingen opgericht. Het verleende aanvankelijk financiële steun aan een 50-tal naar Europa uitgeweken Zuid-Afrikaners; later verruimde het zijn werking tot steunverlening aan alle (Afrikaner) oorlogsslachtoffers. Dit waren de twee belangrijkste pro-Boerorganisaties in Vlaanderen. Vergeleken met hun Nederlandse tegenhangers, bleven ze overigens steeds relatief bescheiden en zwak op zowel organisatorisch als financieel gebied.

DE NASLEEP VAN DE BOERENoorlog

Na de vrede van Vereeniging, die op 31 mei 1902 een eind maakte aan de onafhankelijkheid van de Boerenrepublieken, verloor Vlaanderen de Boeren snel uit het oog. De bovengenoemde comités hielden in 1905 op te bestaan. Aan de actuele politieke

ontwikkelingen in Zuid-Afrika werd door pers en publiek weinig aandacht meer geschonken. Desondanks kwam er in de naoorlogse jaren een bescheiden culturele uitwisseling met Zuid-Afrika op gang. Persoonlijke contacten tussen de Afrikaanse taalkundige Willem Viljoen en Paul Fredericq leidden ertoe dat tussen 1903 en 1914 zeven Afrikaners in Gent kwamen studeren. Twee Vlamingen, de germanist A. Lodewijckx en de historicus Willem Blommaert, werden docent aan het Victoria-kollege (vanaf 1918: Universiteit) te Stellenbosch. Blommaert ontwikkelde zich in de periode 1909-1934 tot de belangrijkste culturele schakel tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika. Hij zette zich actief in voor de erkenning van het Afrikaans als landstaal, was een van de grondleggers van de wetenschappelijke geschiedschrijving in Zuid-Afrika en speelde een hoofdrol in het ontwerpen van een nationale vlag in de jaren 1920. Van 1926 tot 1933 stond Blommaert aan het hoofd van de Universiteit van Stellenbosch, toentertijd de belangrijkste intellectuele kweekvijver van het Afrikaner nationalisme.

Ondanks de qua omvang zeer bescheiden contacten tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika, bleven Vlaamse studenten – met name de katholieken onder hen – nog lang na afloop van de oorlog dwepen

met de Boeren. En ook het romantische bekerings-ideaal van de paters oblaten zinderde na. Het leidde na enige jaren van voorbereiding in 1910 uiteindelijk tot de stichting van een benedictijnermissie in Noord-Transvaal. De Vlaamse missionarissen richtten hun apostolaat vooral op de zwarte bevolking, maar door hun langdurig verblijf in Zuid-Afrika leerden zij ook de Afrikaners van nabij kennen. Over hen schreven zij in de regel positief. Aldus hielpen zij in Vlaanderen een gunstig beeld van de Boeren mee instandhouden.

DE EERSTE WERELDOORLOG, 1914-1918

In 1910 werden de vier Britse koloniën in Zuid-Afrika samengevoegd in één staatsverband. De voormalige Boerengeneraal Louis Botha werd premier van deze Unie van Zuid-Afrika. Kort na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog richtte de Britse regering een verzoek aan Botha het aan de Unie grenzende Duitse Zuidwest-Afrika te veroveren. De premier toonde zich bereid aan het verzoek te voldoen. Dat viel echter niet bij iedereen in goede aarde. Het verlangen naar herstel van de in 1902 verloren gegane republikeinse onafhankelijkheid leefde nog bij veel Afrikaners. Nu Engeland verwikkeld was in een Europese oorlog, leek voor

Tijdens de Tweede Anglo-Boerenoorlog vanaf oktober 1899 zou het ANV de 'Boerenliefde' sterk aanwakkeren. Er kwam humanitaire hulp aan de strijdende Zuid-Afrikaanse republieken op gang. Het Antwerpse Hulp-Komiteit stuurde een ambulance naar het oorlogsfront. Hier zien we de vrijwilligers bij hun vertrek. Tot de flaminganten die de werving in handen namen, behoorden Pol de Mont en Adolf Pauwels. (AMVC)

Na de Duitse inval in België in 1914 kwam het erop aan de Zuid-Afrikaanse Boeren voor deelname aan de oorlog aan de zijde van het Britse Imperium te winnen. Kamerlid Alfons van de Perre (met bril) werd met dat doel naar Zuid-Afrika gestuurd. (AMVC)

sommigen onder hen de tijd rijp voor het afwerpen van het Britse juk. Ruim 11.000 Afrikaners rebelleerden tegen de regering-Botha in een (vergeefse) poging de zelfstandigheid van de oude Boerenrepublieken gewapenderhand te herstellen. In januari 1915 werden de laatste opstandelingen door regeringstroepen verslagen. De opstand had toen drie maanden geduurd en aan ruim 300 mensen het leven gekost.

Nog voor het uitbreken van de rebellie had de Unieregering aan België gevraagd een parlementaire delegatie naar Zuid-Afrika te sturen, om daar propaganda voor de geallieerde zaak te voeren. Na overleg met Londen zond Brussel de Vlaamse parlementariërs **Alfons van de Perre** en Eugène Standaert, omdat die de veelal pro-Duitse Afrikaners in hun eigen taal zouden kunnen toespreken. Tussen december 1914 en februari 1915 hielden de twee een reeks toespraken in de Unie. Een onverdeeld succes was hun zending echter niet. Enerzijds werd hun gebruik van de Nederlandse taal door de Britse pers in Zuid-Afrika als pro-Afrikaanse partijdigheid bekritiseerd. Anderzijds zagen tal van nationalistische Afrikaners de twee Belgen als Engelse agenten. Deze laatste opvatting werd gedeeld door de geradicaliseerde Vlaamsgezinden, die weldra tot het **activisme** zouden overgaan. Vooral in *De Vlaamsche Post* werd de delegatie als pro-Engels veroordeeld.

Over het algemeen ging de rebellie aan het door de oorlog getroffen België echter vrijwel onopgemerkt voorbij. Ook in het bezette deel van het land besteedde de Vlaamse activistische pers er weinig aandacht aan. De activisten waren in de regel niet erg Groot-Nederlands georiënteerd. Een petitie ten gunste van de gevangengenomen rebel-

lenleider en voormalige Boerengeneraal Christiaan de Wet, waarmee vrouwen in Nederland en België wilden pleiten voor diens vrijlating, leverde slechts 363 handtekeningen op. Ter vergelijking: in Nederland waren dat er 16.000.

Toen in de zomer van 1915 bekend werd dat aan het IJzerfront Zuid-Afrikaanse troepen zouden worden ingezet, deed Van de Perre in *De Belgische Standaard* een oproep tot de Vlaamse bevolking om de Zuid-Afrikaners hartelijk te verwelkomen. In flamingantische kringen liep het gerucht dat de Belgische legerleiding maatregelen had genomen ter voorkoming dat Vlaamse en Zuid-Afrikaanse soldaten met elkaar in contact zouden komen. Het opperbevel zou vrezen dat Afrikaners en Vlamingen elkaars nationalisme zouden aanwakkeren. Van zo'n verbroedering tussen de twee groepen aan het front (een Zuid-Afrikaanse brigade vocht in het najaar van 1917 aan de IJzer) bleek in de praktijk overigens niets.

HET INTERBELLUM, 1918-1940

Ook tijdens het interbellum namen de betrekkingen met Zuid-Afrika allesbehalve een hoge vlucht. Ter verklaring daarvoor kan enerzijds gewezen worden op de aard van het toenmalige Afrikaner nationalisme. Dat uitte zich in deze jaren vooral als een etnisch exclusieve emancipatiebeweging, gericht tegen de maatschappelijke en politieke dominantie van het Engelstalige bevolkingsdeel in de Unie. De uitbouw en versterking van de Afrikaner cultuur was hierbij een van de speerpunten. Om het eigen karakter daarvan te benadrukken werd ze vaak afgezet tegen de Nederlandse cultuur waaruit ze was voortgekomen. De herhaaldelijk beleden afkeer van culturele "Nederlandse smetstof" was een van de uitingen van het feit dat het Afrikaner nationalisme niet de bewustheid van een groter stamverband insloot. Bestond dus in Zuid-Afrika nauwelijks belangstelling voor het aanknopen van contacten met cultuurgenoten overzee, in Vlaanderen was die behoefte evenmin erg groot. Slechts een klein deel van de Vlaamsgezinden was daadwerkelijk Groot-Nederlands georiënteerd, en daarvan richtten de meesten zich noordwaarts naar Nederland en niet naar de zuidpunt van Afrika. In het algemeen mag gesteld worden dat het gros der Afrikaners en de meerderheid der Vlamingen te zeer bezig waren met de eigen emancipatiestrijd om veel aandacht aan de overzeese stamverwanten te kunnen of willen besteden.

Hoewel de belangstelling voor de lotgevallen der Boeren bij het grote publiek in de loop der jaren steeds verder verflauwde, verdween ze in Vlaanderen echter nooit geheel. Onder intellectuelen viel geleidelijk aan zelfs een groeiende (culturele) belangstelling waar te nemen. Vooral de Afrikaanse literatuur werd een blikvanger. De belangrijkste promotor van de Afrikaanse letterkunde in Vlaan-

deren tijdens het interbellum was **Jan Grauls**, die in 1919 *Dichters uit Zuid-Afrika* publiceerde. Tot 1937 gaf hij bovendien een honderdtal voordrachten over Afrikaanse taal en letterkunde. Na verloop van tijd trok de groeiende culturele belangstelling voor Zuid-Afrika de aandacht van tijdelijk in Nederland verblijvende Afrikaner intellectuelen. In de jaren 1930 brachten zij steeds vaker bezoeken aan Vlaanderen, waar zij door middel van lezingen de Afrikaanse letterkunde meer bekendheid gaven en zich ook zelf lieten inspireren door Vlaamse en Noord-Nederlandse schrijvers (C.M. van den Heever door **Stijn Streuvels**, W.E.G. Louw door **Geerten Gossaert**). De Afrikaanse Skrywerskring knoopte betrekkingen aan met de **Vereniging van Vlaamse Letterkundigen** en wierf in 1936 Vlaamse medewerking voor haar *Jaarboek*.

Een belangrijke Vlaamse voorvechter en populariseerder van Afrikaans was voordrachtskunstenaar en bestuurslid van het **Algemeen-Nederlands Verbond (ANV)** **Modest Lauwerijs**. Hij verzorgde onder meer een reeks radioprogramma's en ondernam in de jaren 1920 driemaal een tournee door Zuid-Afrika. Daar speelde hij een belangrijke rol in de ontwikkeling van het Afrikaanstalige toneel. Twee grootheden uit de Zuid-Afrikaanse toneelgeschiedenis, **Stephanie Faure** en **Danie Smal**, werden door Lauwerijs in Antwerpen opgeleid.

Hier moet ook **Emiel Hullebroeck** worden genoemd. Hij leverde een grote bijdrage tot de opkomst van de Afrikaanse liederkunst, zowel in Nederland en Vlaanderen als in Zuid-Afrika zelf. In opdracht van het ANV vertrok Hullebroeck in 1920 voor enkele maanden naar de Unie, waar hij met groot succes liederavonden organiseerde en onder meer het volksliedje *Sarie Marais* voor het eerst onder de aandacht van een breed publiek bracht.

De kennismaking met de Afrikaanse literatuur en de grote populariteit van de door Hullebroeck in Vlaanderen bekendgemaakte Afrikaanse liederen, droegen ertoe bij dat het romantische beeld dat rond de eeuwwisseling van de Boeren was ontstaan, voortleefde in Vlaanderen. Dat was vooral het geval onder radicale jongeren uit **Groot-Nederlandse kring**. Organisaties als het **Verdinaso** en het **Dietsch Studentenverbond** wezen herhaaldelijk op "de groote waarde, zoowel voor Nederland en Vlaanderen als voor Zuid-Afrika, van een nauwe culturele samenwerking tusschen de verspreide deelen van onzen Stam". Veel concrete gevolgen had deze gedachte echter niet. Het militante Verdinaso had in België weinig aanhang, en het Dietsch Studentenverbond nog veel minder.

De eeuwfeestviering van de Grote Trek, die haar hoogtepunt beleefde in 1938, gaf de Vlaamse belangstelling voor Zuid-Afrika een nieuwe impuls. De priester en oude Boerenvriend **Cyriel Verschaeve** publiceerde zijn *Voortrekkerspad*. Afrikaner studenten gaven toneelvoorstellingen in Vlaan-

deren, en de Vlaamse Toeristenbond (VTB) maakte plannen voor het organiseren van goedkope reizen naar Zuid-Afrika. Dom Modest (Alfons) van Assche, abt van Steenbrugge, stichtte in 1937 het tijdschrift *Dietsland-Suid-Afrika*. Twee jaar later werd in zijn abdij een documentatiecentrum over Zuid-Afrika opgericht.

Het gevolg van deze activiteiten was dat in de Vlaamse pers artikelen over Zuid-Afrika weer een frequent verschijnsel werden. De ervaring was echter tijdelijk: ze werd in de kiem gesmoord door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

DE DUITSE BEZETTING, 1940-1944

De Duitse bezetters namen tegenover het fenomeen van de Boerenliefde in zowel België als Nederland een tweeslachtige houding aan. Enerzijds was Berlijn gekant tegen alles wat zweemde naar de Groot-Nederlandse gedachte, omdat deze ideologie de inlijving van België en Nederland bij het Duitse Rijk in de weg stond. Anderzijds werd de stamverwantschapsidee sterk naar voren gebracht door Duitse propagandisten, die de oude, uit de tijd van de Boerenoorlog nog welbekende, tegenstelling tussen Boer en Brit benadrukten in de hoop daarmee anti-Engelse gevoelens onder de bevolking te cultiveren. Ten gevolge daarvan verschenen in de collaborerende Vlaamse pers (*collaboratie*) geregeld artikelen over de Boeren van Zuid-Afrika. Uitgeefster Martha van de Walle speelde hierop in met het publiceren van een Zuid-Afrika-reeks, waarin drie nummers werden gepubliceerd. Het belangrijkste werk was A. Smits' *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika*, waarin ruimschoots aandacht werd geschonken aan de anti-Britse gevoelens die rond de laatste eeuwwisseling in Vlaanderen opgeld deden. Gedurende de oorlogsjaren kon van intensief verkeer tussen België en Zuid-Afrika geen sprake zijn. In het geval van Belgisch Kongo lag dat uiteraard heel anders. Ongeveer 300 Belgen werden bij de Zuid-Afrikaanse luchtmacht tot piloot opgeleid en namen deel aan geallieerde acties in Europa. Belangrijk was ook dat veel koloniale ambtenaren, hiertoe aangespoord door de overheid, hun vakanties gingen doorbrengen in Zuid-Afrika. Zo leek zich een gelegenheid voor te doen om culturele contacten te leggen tussen Afrikaners en Vlamingen in Kongo. Er kwam evenwel niets concreets tot stand. In *Band*, het in 1942 opgerichte tijdschrift voor Vlamingen in Kongo, werd enkele malen over Zuid-Afrika geschreven. Plannen voor de oprichting van een algemeen Diets tijdschrift, een initiatief van Rik Cornelis en de Afrikaner schrijver C. Louis Leipoldt, kwamen echter niet van de grond. De voormalige Zuid-Afrikaanse gezant in Nederland en België, H.D. van Broekhuizen, riep in 1943 via de radio op tot toenadering tussen de Vlamingen in Kongo en hun stamgenoten in de Unie. Ook dit bleef zonder concrete gevolgen.

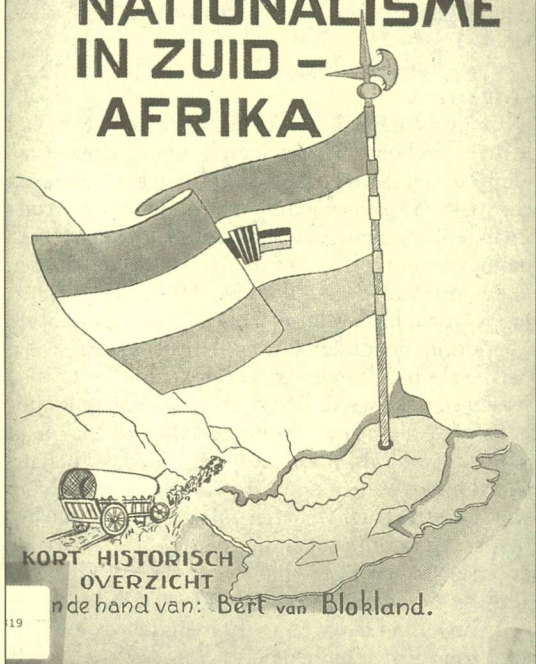
ONTWIKKELINGEN NA 1945

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam een relatief groot aantal Vlaamsgezinden in de **collaboratie** terecht. Dat heeft het gedachtegoed van de V.B. in de naoorlogse jaren ernstig gecompromitteerd. Des te opmerkelijker is dan ook dat de Boerenliefde, die toch deel uitmaakte van dit gedachtegoed, in Vlaanderen reeds kort na de oorlog weer opgeld deed. Het traditionele, romantische beeld van de Boeren werd onder meer gevoed door de boeken van **Renaat Joostens**, die onder het pseudoniem van Albe in 1946 *Ossewagens op de Kim* publiceerde, een heldenepos over de Grote Trek. Als Kapitein Zeldenthuis schreef Joostens later nog vijf jongensboeken rond dezelfde thematiek. In *Ons Volkske* verschenen in 1952-1953 stripverhalen van de hand van Karel Verschuere met titels als *Boeren Voorwaarts* en *Strijd om Land*. De Vlaamse jeugd participeerde ruimschoots in de Boerenromantiek. In de jaren 1950 werden tal van Zuid-Afrika-activiteiten ontplooid door zowel katholieke, liberale als socialistische verenigingen. In Vlaanderen waren vooral het katholieke **Davidfonds** en de pluralistische **Vlaamse Toeristenbond** actief in dit verband. De bijeenkomsten bestonden in de regel uit een lezing of een film over een algemeen cultureel of toeristisch thema en het zingen van Afrikaanse liederen.

Hoewel nooit geïnventariseerd, moeten er in de jaren 1950 een paar duizend bijeenkomsten als deze zijn gehouden. Dat lijkt te duiden op een verbazingwekkende, hernieuwde belangstelling in Vlaanderen voor Zuid-Afrika. Bij nadere beschouwing blijkt dat echter tegen te vallen. Er was veeleer sprake van een laatste stuiptrekking van de oude Boerenliefde. De belangstelling was meer op het verleden dan op het heden gericht. Het was het anachronistische, romantische beeld van de Boeren dat mensen aansprak. Al was het maar als nostalgische herinnering aan de tijd van de Tweede Anglo-Boerenoorlog, waarin ze de Vlamingen een sindsdien ongekend gevoel van nationale saamhorigheid had bezorgd. Tot noemenswaardige initiatieven op economisch, cultureel of politiek gebied leidden deze bijeenkomsten niet. Ook de **emigratie** nam nooit grote vormen aan, al week na 1945 een aantal collaborateurs uit naar Zuid-Afrika – waar tijdens de oorlogsjaren ook veel Afrikaners fascistische sympathieën hadden getoond.

De belangrijkste culturele betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika na 1945 vonden plaats op letterkundig gebied. De grote Vlaamse tijdschriften, vooral *Dietsche Warande en Belfort* en het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, besteedden veel aandacht aan Afrikaanse letterkunde. Ook in het in 1957 opgerichte *Ons Erfdeel* verschenen tal van artikelen over Zuid-Afrika. De Antwerpse germanist R. Antonissen speelde een belangrijke rol in de letterkundige contacten tussen Vlaanderen en

HET DIETS NATIONALISME IN ZUID - AFRIKA

Ook na 1945 zouden Vlaamsgezinde kringen nog ontvankelijk blijken voor het romantische beeld van de Boeren als zelfbewuste loot van de Dietse stam. (ADV N)

Zuid-Afrika. Hij doceerde van 1950 tot aan zijn overlijden in 1972 aan de Rhodes-universiteit te Grahamstad, en publiceerde in 1955 een standaardwerk over de Afrikaanse letterkunde. In dat jaar werd hij ook lid van de redactie van het literaire tijdschrift *Standpunte*. Andere Vlaamse auteurs die aan Zuid-Afrikaanse tijdschriften meewerkten, waren Karel Jonckheere en André Demedts; zij zetelden respectievelijk in de redactie van *Standpunte* en het *Tydskrif vir Letterkunde*.

In 1954 sloten België en Zuid-Afrika een Cultureel Akkoord, in het kader waarvan een structurele uitwisseling van geleerden, kunstenaars en studenten op gang kwam. Die bleef echter zeer bescheiden van omvang, vooral als ze vergeleken wordt met het uitwisselingsprogramma dat in 1953 tussen Zuid-Afrika en Nederland van kracht was geworden. Zo stelde de Zuid-Afrikaanse regering aan studiebeurzen voor Nederlandse studenten bijna zevenmaal zoveel geld beschikbaar als voor Belgische studenten. Al met al leidde het Cultureel Akkoord, dat zo'n twintig jaar zou functioneren, tot weinig concrete resultaten op wetenschappelijk of artistiek gebied. Opvallend is verder dat het cultureel verkeer tussen Zuid-Afrika en België een hoofdzakelijk blanke aangelegenheid was. De

Zuid-Afrikaanse overheid hanteerde het akkoord in de eerste plaats als instrument om internationaal begrip voor het door haar gevoerde rassenbeleid te kweken. Cultuuruitingen van zowel zwarte Zuid-Afrikanen als de overwegend Afrikaanstalige kleurlingen bleven daarbij vrijwel geheel buiten beeld.

APARTHEID

In 1948 was in Zuid-Afrika de Nasionale Partij aan de macht gekomen. In de daaropvolgende decennia zou zij onder de naam 'apartheid' een beleid voeren van strikte rassenscheiding op elk denkbaar maatschappelijk gebied. Apartheid leidde tot een stelselmatige bevoorrechting van de blanke bevolking, met name van de Afrikaners, op sociaal-economisch gebied. Verzet hiertegen van de politiek monddood gehouden zwarte meerderheid werd met harde hand onderdrukt. De Zuid-Afrikaanse rassenpolitiek werd door de internationale gemeenschap alom afgewezen. In 1952 werd apartheid voor het eerst als afzonderlijk agendapunt behandeld door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN). Veertien lidstaten noemden het toen een flagrante schending van de mensenrechten en zelfs een bedreiging voor de wereldvrede. Het was een mening die, zij het in wat mildere bewoordingen, in de jaren 1960 uiteindelijk gemeengoed zou worden binnen de VN.

De apartheidspolitiek had uiteraard zijn weerslag op het beeld van Zuid-Afrika in het buitenland. En op dat van de in vroeger tijden zo bejubelde Afrikaners. In de loop van de jaren 1960 smolt de hier en daar nog bestaande Boerenliefde in Vlaanderen steeds verder weg. En ook in intellectuele kringen nam de aandacht voor Zuid-Afrika af. In de Vlaamse literaire tijdschriften werd steeds minder aandacht besteed aan de Afrikaanse taal en letterkunde.

In vergelijking tot Nederland, werd de apartheidspolitiek in Vlaanderen tot aan de jaren 1970 met wat meer welwillendheid bejegend. Hieruit sprak enerzijds het feit dat in Nederland gevoelens van culturele en religieuze verwantschap met de Afrikaners altijd veel sterker waren geweest dan in Vlaanderen. De internationaal verfoeide apartheid riep daarom in Nederland sterkere emoties op dan in Vlaanderen. Anderzijds mag worden verondersteld dat men in Vlaanderen wellicht iets meer oog (en begrip) had voor het sociaal-economische emancipatiestreven van de Afrikaners, dat mede ten grondslag lag aan het apartheidbeleid. In tijdschriften als *Ons Leven* (1961), *West-Vlaanderen* (1962), *De Vlaamse Gids* (1963) en *De Autotoerist* (1964) verschenen artikelen waarin positief over apartheid werd geoordeeld. Niettemin lieten ook Vlamingen van allerlei wereldbeschouwelijke richting zich gaandeweg steeds vaker kritisch uit over de Zuid-Afrikaanse rassenpolitiek.

Tekenend voor de veranderende stemming jegens de Afrikaners, is de houding van het **Algemeen-Nederlands Verbond** (ANV). In 1963 werden in het maandblad *Neerlandia* al kritische kanttekeningen geplaatst bij de apartheidspolitiek. En vanaf de jaren 1970 zou in *Neerlandia* heel wat minder over Zuid-Afrika worden geschreven dan voorheen; er zijn zelfs verschillende jaargangen waarin helemaal geen gewag meer wordt gemaakt van het land. Uiteindelijk verklaarde het ANV-bestuur in november 1977 onomwonden apartheid een afkeurenswaardige zaak te achten.

Net als het ANV ging ook het **Davidsfonds** zich geleidelijk aan kritischer opstellen tegenover Zuid-Afrika. Dit bleek bijvoorbeeld uit de publicatie van Aster Berkhofs tendensroman *Het huis van Mama Pondo* in 1972.

VERDEELDE REACTIES OP APARTHEID

De hierboven aangegeven verandering in het denken over Zuid-Afrika werd deels veroorzaakt door de in de jaren 1970 steeds verder toenemende repressie in Zuid-Afrika, die in de internationale pers breed uitgemeten en algemeen veroordeeld werd. Deels was het ook het gevolg van de activiteiten van Vlaamse antiapartheidsgroeperingen als Alternatief Kritak, het Centrum voor Vorming en Actie U.C.O.D. en het Vlaams Angolacomité. Antiapartheidsactivisten voerden actie tegen bedrijven die zaken deden met Zuid-Afrika, riepen op tot het nemen van politieke en economische strafmaatregelen tegen de Zuid-Afrikaanse regering en ijverden voor het verbreken van culturele contacten met de blanke bevolking van Zuid-Afrika. Emotioneel waren hun protestacties tegen het zingen van het Zuid-Afrikaanse volkslied (*Die Stem*) op de IJzerbedevaart en op het Vlaams Nationaal Zangfeest. Zij organiseerden tweemaal alternatieve zangfeesten, die echter geen succes werden.

Vanaf 1982 beschikten de Vlaamse antiapartheidsactivisten over een eigen tijdschrift, het maandblad *Amandla*. Het werd opgericht op initiatief van de Leuvense socioloog Jan van Heuckelom en was een gezamenlijke uitgave van het Aktiekomitee Zuidelijk Afrika (Akza) en de Boycot Outspan Aktie. *Amandla* was de Vlaamse editie van het gelijknamige Nederlandse blad dat enige jaren eerder door drie Nederlandse antiapartheidsorganisaties in het leven was geroepen. Afgezien van enkele pagina's met redactionele bijdragen over de antiapartheidsbeweging in België en over de Belgische aanwezigheid in Zuid-Afrika, was het in Vlaanderen verschijnende *Amandla* een kopie van het Nederlandse moederblad.

Hoeveel invloed de verschillende antiapartheidsgroepen precies hebben gehad op de publieke opinie in Vlaanderen, is tot op heden niet nader onderzocht. In elk geval zagen sommigen die als groot genoeg om ertegen in 't geweer te komen.

Zo werden in 1977 twee organisaties opgericht die zich ten doel stelden de als te negatief beschouwde berichtgeving over Zuid-Afrika in de media te neutraliseren. De eerste was de Belgisch-Zuidafrikaanse Parlementaire Vereniging. Ze keerde zich tegen een boycot van Zuid-Afrika en trad in plaats daarvan in dialoog met collega-parlementariërs uit Zuid-Afrika. De vereniging telde ongeveer honderd, vooral Vlaamse leden, gerekruteerd uit de gelederen van de **Christelijke Volkspartij (CVP)**, de **Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV)** en de **Volksunie (VU)**.

Daarnaast werd op initiatief van oud-minister **André Vlerick (CVP)** de Vlaams-Zuid-Afrikaanse contactclub **Protea** opgericht. Tot de stichtersleden behoorden ongeveer 40 parlamentsleden en een aantal prominenten uit de economische en financiële wereld. Protea organiseerde voor haar leden vooral voordrachten en studiebijeenkomsten.

In beide verenigingen speelde VU-senator **Wim Jorissen** een belangrijke rol. Jorissen groeide in de late jaren 1970 uit tot de belangrijkste apartheidsapologeet in Vlaanderen. Van zijn hand verschenen onder meer *Zuid-Afrika, realistisch bekeken* (1978) en *Zondebok Zuid-Afrika* (1980).

oud en nieuw cultureel akkoord

De verdeeldheid binnen de Vlaamse (en in feite de gehele Belgische) samenleving over het al dan niet treffen van concrete maatregelen tegen de Zuid-Afrikaanse rassenspolitiek heerste ook op regeringsvlak. Het Belgische beleid ten aanzien van Zuid-Afrika was in de jaren 1970 en 1980 weinig doortastend en niet zeer consequent. Enerzijds werd apartheid ten sterkste afgekeurd, maar anderzijds was de regering huiverig voor het nemen van stappen daartegen omdat die mogelijk de Belgische economische belangen in Zuid-Afrika zouden kunnen schaden.

Deze halfslachtige opstelling tegenover apartheid was overigens een vrij algemeen West-Europees verschijnsel. Eenzelfde houding werd aangenomen door de regeringen van onder meer Groot-Brittannië, Nederland, West-Duitsland en Frankrijk. Feitelijk waren alleen de Scandinavische landen echt bereid tot het instellen van betekenisvolle economische sancties tegen Zuid-Afrika.

In december 1977 gaf de Belgische regering een duidelijk antiapartheidssignaal. In navolging van Nederland schortte ze toen het in 1954 gesloten Cultureel Akkoord met Zuid-Afrika op. Sindsdien werd van officiële zijde niets meer gedaan om de onderlinge culturele betrekkingen te onderhouden. Overigens was de opschorting van het akkoord niet onomstreden binnen de Vlaamse samenleving. Tot ver in de jaren 1980 werd, onder meer binnen de **Vlaamse Raad**, heftig gedebatteerd over de mogelijkheid een nieuw cultureel verdrag te sluiten. Zover kwam het echter nooit; de christen-democra-

ten waren verdeeld over deze kwestie, en de socialisten verbonden aan de eventuele sluiting van een nieuw akkoord de voorwaarde dat Zuid-Afrika eerst een democratische regering moest hebben. Samenvattend kan worden gesteld dat apartheid tot een internationaal politiek isolement van Zuid-Afrika leidde. Dat kwam ook de culturele betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika niet ten goede. Toen het apartheidstijdperk in 1994 eindigde, waren Zuid-Afrikaners en Vlamingen feitelijk vreemden voor elkaar geworden. Dit ondanks het feit dat er destijds naar schatting zo'n 30.000 Vlamingen in Zuid-Afrika woonachtig waren.

Het totstandkomen van een democratisch bestel in Zuid-Afrika bood echter perspectieven voor hernieuwde culturele contacten, zowel op particulier gebied als van overheidswege. In 1994 publiceerde W.F. Jonckheere, docent aan de Universiteit van Natal, een boekje getiteld *Die Lae Lande in Perspectief*. De uitgave werd gefinancierd door de Nederlandse Taalunie en was bedoeld om Nederland en Vlaanderen meer bekendheid te geven onder Zuid-Afrikaanse studenten.

Een jaar eerder had senator Herman Suykerbuyk in de Vlaamse Raad opgemerkt dat de tijd nu rijp

**GESCHEIDEN
ONTWIKKELING JA**

**Antwerpen 30 sept.
groenplaats 14 U.**

Komitee voor Zuid-Afrika

Antwerpen, 30 september 1994
14 uur, Groenplaats
14 uur, Groenplaats

Het Zuid-Afrikaanse apartheidsregime was aantrekkelijk voor een aantal groepen die nauw wilden aansluiten bij het door nationaal-socialistische idealen geïnfecteerde gedachtegoed van de collaboratie.

(ADV.N)

Het apartheidsregime wekte weerzin op. De Vlaamse antiapartheidsactivisten profileerden zich vanaf het begin van de jaren 1980 en oefenden druk uit op de politici, de wetenschappelijke en culturele wereld en het bedrijfsleven om de samenwerking met de Afrikaners en de Zuid-Afrikaanse overheid stop te zetten. (AMVC)

was om tot culturele samenwerking met het nieuwe, democratische Zuid-Afrika over te gaan. Twee jaar later ondertekende de Vlaamse minister van cultuur **Hugo Weckx** samen met zijn Zuid-Afrikaanse collega Ben Ngubane uiteindelijk een nieuw akkoord, waardoor de culturele bestrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika na een onderbreking van 18 jaar opnieuw ambtelijke ondersteuning kregen.

LITERATUUR: A. Smits, *Betrekkingen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika*, 1943; – *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*, I-V, 1968-1977; – J.M. Goris, *België en de Boerenrepublieken. Belgisch-Zuidafrikaanse betrekkingen (ca. 1835-1895)*, 1983; – id., *Transvaal in de volksunie, vooral in het volksleven van Vlaams-België*, in *Liber Amicorum Prof. Dr. Jozef Van Haver*, 1991, p. 165-184;

– H. te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbeszf. Liberalisme en Nationalisme in Nederland, 1870-1918*, 1992; – B.J.H. de Graaff, *De mythe van de stamverwantschap. Nederland en de Afrikaners, 1902-1930*, 1993; – P. van Hees en H. de Schepper (red.), *Tussen Cultuur en politiek. Het Algemeen-Nederlands Verbond 1895-1995*, 1995.

JAN-M. GORIS EN BART DE GRAAFF